

Pillanatképfelvétel 1953-ban az Olaszországban élő magyarokról Apor Gábor báró feljegyzése ^[1]

Apor Gábor báró, volt szentszéki követ 1950-től a Magyar Nemzeti Bizottmány római irodáját vezette. Ilyen minőségében írt levelet 1954-ben Aday Jánosnak az olaszországi magyarok helyzetéről. Aday kérésére reagált Apor a levelével, amelynek elkészítéséhez két munkatársa, Hlatky Endre irodavezető és Kállay Kristóf titkár készített egy-egy tervezetet. Jelen ismertetésben Apor helyzetjelentését jegyzetekkel ellátva tesszük közzé, amelyekben a kevésbé ismert személyek életrajzi adatait is közöljük.

Apor Gábor báró, volt szentszéki követ 1950-től a Magyar Nemzeti Bizottmány római irodáját vezette, amelynek levéltári anyagát a közelmúltban ismertettük.^[1] A levéltár megőrizte Apor 1954. január 7-én kelt írógéppel írt levelét, amelyet Aday Jánosnak küldött az olaszországi magyarok helyzetéről, válaszként Aday 1953. november 26-án Párizsból küldött levelére.^[2] Aday (1938-ig Adelman) János, hivatásos katonatiszt 1898. április 10-én született Temesváron.^[3] 1936–1937 között az Országos Légvédelmi Parancsnokság vezérkari főnöke, majd 1939. május 1-től 1941. február 15-ig szófiai és ankarai katonai attasé, ahonnan politikai megfontolásokból nyugállományba helyezték. 1948-tól élt Párizsban, az onnan küldött leveléhez két sűrűn gépelt oldalon huszonnégy kérdőpontot tartalmazó listát mellékelte „*A Magyar emigráció helyzete 1953. végén*” címmel. A kérdőpontokhoz írt bevezető szerint az összeállítást az emigráció vezetőinek személyes használatára szánta. A kísérő levél alapján kettős cél vezette: egyrészt az adatok összegyűjtésével az emigráció egységének megteremtését célozta,^[4] másrészt Magyarország közeljövőben várható felszabadulására való tekintettel,^[5] az emigráció erőit szerette volna felmérni. E munka elvégzését katonaként magára vállalta, és a kérdőpontokat az egykori vezérkari évi összefoglaló helyzetjelentések stílusában állította össze.

Apor Gábor 1934-ben.

Forrás: *Tolnai Világlapja*, 1934. szeptember 19. 2.

Apor válaszához elkészítéséhez két munkatársa, Hlatky Endre irodavezető és Kállay Kristóf titkár készített egy-egy tervezetet. Hlatky írása öt lapon tíz oldal,[6] Kállayé ugyanakkor csupán két lapon három oldal terjedelmű, amelyben feltünteti a kérdőpontokat.[7] Apor válaszához mindkét tervezetet nagy mértékben használta. A kérdőpontokat, amelyekre válaszolt, egy kivétellel nem tüntette fel. Közülük néhányat a jegyzetben idézünk, mert az adott kérdés emigrációs szempontjait tükrözik. Aday 1954. január 27-én megköszönte neki azt, amiben jelezte, hogy az emigráns magyarságról tervezett összeállításához nem kapott elég anyagot.[8] Feltehetően információ hiányában tett le a tervéről.[9] Az MNB római irodájának levéltárában Adaynak több levele nem található.

Apor helyzetjelentését tesszük közzé itt jegyzetekkel, amelyekben a kevésbé ismert személyek életrajzi adatait is közöljük. A szöveg gépelési hibáit javítottuk, meghagytuk azonban a jellemző

ízes kifejezéseket, amelyeket jelöltünk. Betoldásainkat, a rövidítések kiegészítését szögletes zárójelbe tettük. Az olaszországi magyarok helyzetének leírása már más forrásokból ismert információkat foglal össze és ad egy összképet az olaszországi magyar emigráció 1953. év végi helyzetéről, amelynek egy-két részlete azonban új, értékes adattal egészíti ki ismereteinket az olaszországi és elsősorban a római magyar emigrációról akkori helyzetéről.

[2]

Mindszenty József korábbi római címtemploma, a San Stefano Rotondo belülről.
Forrás: Wikimedia Commons

Dokumentum

1.

Apor helyzetjelentése

Róma, 1954. január 7.

Róma, 1954. január 7.

Tisztelt Barátom!

Köszönettel vettem nov[ember] 26-i leveledet és az Általad [sic!] tervezett összefoglalónak ahhoz csatolt vázlatát. Igazat adok Neked abban, hogy ezeket a kérdéseket így eddig még nem foglalta össze senki, de felhívom a figyelmedet, hogy az ilyen összefoglalás két szempontból is kényes lehet. Vigyázni kell, hogy munkád ne növelje a magyar emigrációnak vezetői között eddig is észlelt ellentéteket,[10] másrészt arra is, hogy az összefoglalás ne jusson emigrációs sajtó[11] vagy egyéb közvetítő útján a túlsó oldal tudomására és előnyére.[12]

Az alábbiakban általános képet igyekszem adni az olaszországi helyzetről. Néhány pontra azonban helyesebbnek véltem a válasz adását mellőzni.[13]

ad 1/.[14] 1944 előtt a magyarok száma mintegy 2.000-re emelkedett Itália területén.[15] Az akkori kolónia tagjai nagyjából kereskedők, iparosok, művészek és egyházi személyek voltak, és néhány magyar származású asszony, kik olasz állampolgárokkal kötöttek volt [sic!] házasságot.[16] 1945 után a menekültek száma igen megnőtt, ami azzal magyarázható, hogy a háború utáni első években innen lehetett legkönnyebben kivándorolni és az UN[R]RA,[17] IRO[18] tömegkivándoroltatása innen indult meg.[19] Tízezerre tehető az itáliai magyarok száma ebben az időszakban. AZ IRO működésének befejezésekor a magyar menekültek nagy része már kivándorolt közben.[20] Mintegy 150-200 azoknak a száma, akik vagy egészségi állapot, vagy valamilyen politikai megfontolás miatt kiestek a kivándoroltatás előnyéből.[21] Ezek száma is csökkenést mutat. Az egykori IRO táborok utódainak keretében főleg Salernóban van egy részük elhelyezve.[22]

Trieszt szabad területén mintegy 400 a magyar menekültek száma, akik Jugoszláviából, vagy Jugoszlávián át Magyarországból kerültek oda.[23] A menekülttáborokban – a szövetséges megszálló hatóságok jóvoltából – helyzetük elég jónak mondható. E szabadterület körül nem rég támadt nemzetközi politikai feszültség nagy idegességet váltott ki a táborok vezetőségében, és a szövetségesek erre összpontosított fáradozása folytán a trieszti menekült táborok lakóinak nagy hányada kivándorláshoz jut, a magyarok is.[24] Valószínűleg felére csökken a napokban az ottani magyarok száma. Ez nem jelent nyugalmi helyzetet, mert újabb menekültek érkezésére kell számítani.

Az olaszországi magyarság száma most ismét az első világháború utáni színvonalra süllyedt. Néhány menekült intellektuális rétegbéli magyar maradt itt és helyezkedett el, s a régi magyar kolóniával békés egyetértésben van, kivéve azokat, akik közeledést mutatnak a szélsőbaloldali felfogáshoz. Anyagi helyzetük általában gyenge és nem eléggé alapozott, kivéve a második világháború előtt is már jobb helyzetben volt magyarjainkat.

Az olaszországi közvéleményben az olasz és vatikáni irányítók nézetében nincs kétség aziránt, hogy Magyarország a bolsevizmus elleni világnézeti ellenállás egyik jelentős területe. A kommunista propaganda, ámbár elég erős és nincstelen tömegekben nyomot is hagyó a kommunista Magyarország paradicsomi jólétének hirdetésében, mégis egyéb információk hatása mellett nem semmisíti meg ezt a felfogást. Kétségtelen, hogy Mindszenty bíboros, prímás magatartása döntő tényező volt a világ felfogása, így az olasz felfogás ekként történt kialakulásában is.[25] A baloldali erők hirdette, időnként, most nemrég is, vissza-visszatér annak hirdetése, hogy Mindszenty ellen a per nem csak jogos volt, de az ítélet is jogi igazságot szolgáltatott. A jezsuita rendből tavaly kilépett Tondi nevű volt professzor is vidéki körútján ezt hirdette,[26] de szavai és a propaganda alig találtak hitelt, sőt arra voltak jók, hogy mind a gyűlések helyszínén, mind a sajtóban ellenhatást váltsanak ki.[27]

A magyarság helyzetét ismerik természetesen a Vatikánban is és méltányolják. Kevesebb méltánylásban részesül a magyar nemzeti érzékenység. Így történt pl., hogy a szlovákokhoz intézett pápai körlevél a kassai vértanúkról olyan szövegezésben jelent meg, hogy az olvasók a három vértanút szlovák nemzeti vértanúnak vehették,[28] holott egyikük magyar volt, egyikük horvát, s csak a harmadik tekinthető a mai Csehszlovákia fiának.

A vasfüggöny mögötti helyzetről szóló beszámolók a hazai vallási helyzetet tárgyilagosan ismertetik.[29] De a szomszédos államok egyházi életének magyar múltjáról, magyar jelenéről és vonatkozásairól már alig esik szó. Így nemrég a munkácsi püspökségről írva, az Osservatore Romano azt mondta, hogy azelőtt csehszlovák püspökség volt. Ez a húszéves csehszlovák

uralom vonatkozásában helyt is áll, de az olvasó nem tudja meg, hogy ez uralom előtt, sőt utána is Kárpátalja Nagymagyarországnak volt alkotó eleme. Ugyanígy a romániai és erdélyi latin katolikusságról szóló ismertetések elhallgatják azt a tényt, hogy az erdélyi latin egyház magyar egyház volt.[30] Mivel utólagos felszólalásoknak helyt nem adnak, a szláv-román befolyás nyomot hagy.

A vatikáni rádió szerkesztése a Jézus társaságra bízott.[31] A magyar adást egy kifogástalan magyar jezsuita látja el a jelenben.[32] De szervezetileg és elvi síkon a magyarság érzékenységének megértése körüli hiányosságot mutatja az a tény, hogy – bár ennek magyar ellenes következménye nincs és nem is volt valójában –, de a vatikáni magyar rádióadás az egyetlen még magyarul értő rádiós jezsuita tanácsadói cenzúrája alatt áll, ez pedig szlovák nemzetiségű. A Vatikán a menekültek gondozása terén magyar ügyben is állandóan és mindenben teljes megértést mutatott és a segélyakció katolikus vonalán a magyarok támogatására, érdekeiknek védelme zavartalanul és szervezeten történt és történik.[33]

A menekültek magyar katolikus papság központi magyar irányítás nélkül áll. A pápai rendelet, mely exul patria kezdettel került nyilvánosságra, az egyes nemzetiségeknek egy-egy központi direktort, referenst tervezett.[34] Ugyanakkor [19]53 január elsejével megszüntette valamennyi vizitátor megfigyelő szolgálatát, amelyhez intézkedési hatáskör amúgy sem volt kapcsolva.[35] A végrehajtás során azonban többek közt a magyarok sem kaptak központi direktort.[36]

Mindegyik bíborosnak van Rómban egy tituláris temploma. Mindszenty érseké Szent István mártírról és Szent István magyar királyról nevezett San Stefano Rotondo ősi körtemplom.[37] Ez valaha a magyar pálosoké volt, és ebből a korszakból sok magyar emléket őriz.[38] Rómában igen sok templomot zárva tartanak, mert az épületek megromlott állapotba jutottak. De bíbornoki templomok közül bezárva egyedül Mindszenty bíboros temploma van az olasz építési hatóság közbelépése folytán, tartani kell a teteje beomlásától,[39] s a jelenlegi tulajdonos, a Collegium Germanicum et Hungaricum[40] az igen magas renoválási költségekre fedezetet nem talált, a terhet pedig a Collegium rendi előljárói, a jezsuita rend, illetve a Vatikán, mindeddig nem vállalta.[41]

A pápai alapítású Magyar Papi Intézet, mely a pápai cím viselésére is jogosult, még fennáll, de igen megnehezült körülmények között működik.[42] A Klebelsberg-féle Collegium Hungaricumok mintájára, de az itteni elnevezéseket követve, Rómában alapított Magyar Akadémia épületének második emeletén van ez az intézet. Az Akadémia a budapesti kormány szerve és így a Papi Intézet alatt is felett is a budapesti kormány olasz köztársasági /kvirináli/ követésének személyzete lakik és megbízottjai.[43] A kommunisták el is követnek mindent, hogy a Papi Intézet elkedvetlenedjék és kiköltözzék.[44] Jelenléte nekik kellemetlen. Az évek során több komolyabb kellemetlenség is adódott. Az olasz rendőrség a kellő védelmet nem mindig adta meg az Intézetnek, de némely esetben nagy megértést mutatott.

Az egyházi életen kívül[45] a magyarság helyzetéről megemlíthetjük, hogy az olasz kormány és annak párttöbbsége magyarbarát és pedig magyarbarát a kommunista és a jugoszláv vonatkozásokban. Kevésbé magyarbarát a csehszlovák és még kevésbé a román politikai tendenciák kapcsolataiban. A szélsőbaloldal a magyar múlt és a magyar emigráció problémái tekintetében a kommunizmus dicsőítője.

Az olasz hatóságok a menekültekkel kapcsolatban különböző intézkedésekre kényszerültek. Az IRO megszűnése után több tábort átvettek, kénytelenek fenntartani. A táborok életében az átvétel óta ellátás és tartás terén a színvonal hanyatlott, de több oldalról jött tiltakozás az utóbbi időben némi javuláshoz vezetett.[46] Az olasz bürokrácia hosszadalmas és nehézkes, viszont a végrehajtás terén, megértés és könnyedség mutatkozik, amit más államban soha senki sem tapasztalt. Végeredményben az olaszt a megértő emberi szív jellemzi és ez sokszor segítségére lesz a megszorult bajbekerült idegennek. Túlnépesedett lévén Olaszország, érthető, hogy munkavállalási engedélyt idegennek nem adnak. Hogy engedély nélkül mégis sokan vegetálhatnak rövidebb-hosszabb ideig is engedélyhez kötött munkakörben, ez a végrehajtás lazaságát jelenti, mely pillanatnyi előny mellett arossz következménnyel is jár,

hogy a menekültek nem egyszer elmulasztják a kivándorlási lehetőségeket, vállalják inkább az itteni helyzetet és sorsuk itteni kialakulását. Pedig ebben legtöbbször igen tévednek.[47]

Kulturális vonalon panasz nem lehet elvileg, mert a magyar származású tanárok további alkalmaztatása a főiskolákon nem esett megpróbáltatás alá.[48] A távol jövő még sem biztató, mert üresedés esetén a kommunista magyar kormány befolyása fog nyilvánvalóan éreződni [sic!].

A magyar tudományos és publicisztikai életből a következőket említhetjük:[49] A Katolikus Szemle a Katolikus [sic!] Actio magyar munkájának tanúbizonysága.[50] Színvonal tekintetében kifogástalan és eljut a legtávolabbi égtájakra is. Anyagi megalapozottsága teljesen hiányzik és minden egyes szám létrejötte nagy erőfeszítés eredménye. Amennyire szép számmal vannak előfizetők és alapító tagok a világi hívők közt, annál inkább hiányzik a magyar papság részéről – kevés kivétellel – a személyes áldozatkészség és a hívek áldozatkészségének megszervezése. [51] Az újszövetségi Magyar Szentírás új magyar fordításának kiadása a magyar Actio Catholica érdeme.[52]

Anonymus címen egy könyvkiadó vállalat létesült Rómában, mely keresztény és nemzeti célok szolgálatában áll.[53] Eddig egy Prohászka kötetet, egy meséskönyvet, gyermeknaptárt, legutóbb egy irodalmi antológiát adott ki. Egy ideig Rómában jelent [meg] és mintegy egy esztendeje megszűnt Az Élet című kéthetenként kiadott újság.[54] A napisajtó informálását szolgálja az olasznyelvű Bollettino Danubiano.[55]

A békeidőben megalakult Corvin Mátyás Társaság újéletre kelt néhány éve, és eddig két száma jelent meg a Corvina című magasan tudományos olasznyelvű évkönyvnek.[56]

A magyarok közt egyesületi élet inkább csak keretekben van meg, mint valójában, viszont az egyesületi kereteken túlmenően is megvan az összetartozás tudata és főként egyházi ünnepeken és eseményeken szépen mutatkozik. Legösszetartóbb a milánói magyarok társadalma.[57] Velencében az állandó jellegű magyar lakosság száma megfogyatkozott és egy külön magyar katolikus lelkészség fenntartása ott feleslegessé vált.[58]

A közigazgatási internáló táborokban is kevés már a magyar. Lassan átkerülnek a menekült táborokba, vagy lassan elszivárognak, mint kivándorlók, vagy Itáliát szabálytalanul elhagyók. A táborbéli magyarság nagyobb része kifogástalan előéletű és szolgálatkész egyén.

A Magyar Nemzeti Bizottmány Rómában irodát tart fenn, mely vezetésem alatt működik,[59] helyettesem Hlatky Endre v[olt] államtitkár, a titkári teendőket Kállay Kristóf látja el.[60] Mindenben segítségemre áll az iroda a magyar menekülteknek és a magyar ügyekben hozzájuk forduló olasz és más külföldi tényezőknek. Az olaszországi magyarság pártpolitikában nem vesz részt, kivéve [sic!] a keresztény népmozgalom olaszországi helyi csoportját, valamint a baloldali orientációjúakat. A nemzeti magyarság körében egyensúly van és a mindennapi életben a politikai ellentétek zavart nem támasztanak.

Államforma kérdése nem merül fel úgy,[61] hogy ellentéteket teremtsen és az állásfoglalást a felszabadulás utáni időre hagyják.[62] Nemzetiségi kérdés Olaszországban nem merül fel köztünk.[63] Az egyes menekült csoportok vezetői között is harmónia van. A társemigrációkkal való kapcsolatok ápolására két szervezet [sic!] is van, az egyik az AIRI, mely főként intellektuális vonalon tevékenykedik és inkább katolikus irányú,[64] a másik az Internazionale della Libertà, mely a miniszterelnökség védnöksége alatt működik, és kifejezett antikommunista. Időszakonként előadásokat tart, elnöke albán, főtitkára ukrán, külügy előadója magyar.[65]

A magyar–olasz külkereskedelem teljesen kommunista diplomáciai és más szakemberek bevonásával történik. Rómában van egy elárusító hely, ahol magyarországi festményeket, háziipari szőnyeg, ötvösipari árukat árusítanak.[66] Utóbbiak közt kapható a díszmagyar, gombokból csinált apró ékesek. A kommunista magyar irodalom a kommunista párthelyiségek mellett jól megszervezett könyvterjesztés útján kapható és a Capitolium közelében a párt nagy székházában levő könyvkereskedésben, ahol minden csatlósállam lerakatot tart.[67] A budapesti lapok egy része kapható utcai újságpavilonokban együtt a

Hungariákkal,[68] az Észak-amerikai Göndör féle [Az] Emberrel[69] és egyéb magyar újságokkal együtt. Az olasz rádió éppúgy,[70] mint a vatikáni is naponta ad magyar adást.[71] Ennek összeállítása hibátlanul magyarbarát, bár az olasz rádióknak, illetve a kormánynak célja ezzel az adással nem a magyar fennforgás és a magyar kultúra szolgálata, hanem [az] olasz kulturáé magyar nyelven.[72] A magyar művészek stb. rádióban való szereplése nem tartozik a magyar adás tényezőinek hatáskörébe. De pl. az első vonalon álló Végh vonósnégyes mindig sok sikerrel rendezte meg hangversenyeit az olasz rádióban.[73]

Szólni kell a sport kérdéseiről is. Olaszország szívesen befogadta a magyar sportolókat. Volt idő, amikor Rómában a sport[oló] férfiak számára tekintettel aktív sportegyesületet lehetett alakítani. Itteni szervezett labdarugó csapatja [sic!] egységesen Spanyolországba tudott menni, ott sikert ért el, de később szétesett és azóta tagjai onnan elvándoroltak. A nemzeti Spotszövetség Rómában is tartott megbízottat, aki a kapcsolatot építette a sportolók közt és a Sportszemle című időszaki lapot tudja fenntartani.[74] Olaszországban él Dóra Sándor galamb-lövő[75] és Sárosi György labdarugó.[76] Ezzel csak a nagyobbakat neveztem meg. A római társadalomban igen jól helyezkedtek el a magyar fogorvosok és fogászok. 8-10-en vannak ilyenek Rómában. [77] Legnagyobb jövedelme Kraicsovits Rudolfnak van.[78] Néhány belgyógyászunk is van, köztük tudományos tekintély Dr. Orvály Zoltán, ki Párizsban végzett.[79] Néhány iparosunk is van, szabó, asztalos, kárpitós, több borbély, női fodrász,[80] egy cukrász és a Piccolo Budapest idegenforgalmi érdekességé kifejlődött étterme egy magyar tulajdonossal és magyar cigányzenével.[81]

Közhivatalokban hivatali állásban magyart alig találni. A fiemei illetékesség révén olaszokká vált néhány magyar már kiöregedett és nyugdíjba került. Numerus clausus révén kiszorult ifjabból kevés került magasabb állásba,[82] de általában a magyar barátság jegyében működnek.[83] Az egyházi életben a vatikáni szent kongregáció kötelékében két magyar pap is kapott beosztást. Dr. Mester István[84] és Dr. Csertő Sándor.[85] A szent Péter–templom magyar gyóntatója Monay Ferenc minorita nagytekintélyű kiváló ember.[86] A Propaganda Fide tudományegyetemén Dr. Magyary Gyula prelátus fungál.[87] Több más egyházi főiskolán és szerzetesrendben több magyar professzor működik sikerrel.[88]

A Szent Péter-bazilikában kisebb beosztásban működik Tóth K. János érseki tanácsos.[89] Külön említem Tomek Vince atyát, ki a piarista rend generálisa.[90] Mint ilyen első a történelemben, aki, mint magyar ember egy rend élére került. A Rómában működő nemzetközi intézményeknél és szervezeteknél is találkozunk magyarokkal. Így a FAO, ahol Dr. Moskovits István a főtisztviselők sorában áll.[91] Az Egyesült Nemzetek élelmezési és mezőgazdasági szervezete itt nagy tekintélyű faktor a gazdasági és diplomáciai életben egyaránt. Az európai állattenyésztési egyesület főtitkára pedig Kállay Kristóf.[92]

Ennyiben kívántam nov(ember) 26-i leveled kérdéseire tájékoztatással szolgálni.

Szíves üdvözlettel

Az irat jelzete: HU-PL-OMKM–MNB 2.1.2.

[1] NÉMETH LÁSZLÓ IMRE: A Magyar Nemzeti Bizottmány római irodája 1950–1958. *Levéltári Szemle*, 2023. 1. sz. 51–62. A Prímási Levéltárban elhelyezett iratanyag jelzete: Olaszországi Magyar Katolikus Misszió–Magyar Nemzeti Bizottmány, rövidítve HU-PL-OMKM-MNB.

[2] A mutatóban két levél egy sorszámon szerepel: Aday János Apor Gábornak, Párizs, 1953. november 26. és Apor Gábor Aday Jánosnak, Róma, 1954. január 7., HU-PL-OMKM-MNB 2.1.2. Mindkét levélre kézzel van ráírva az eredeti iktatószám: 305/1953.

[3] Szakály Sándor: Egy katonai attasé felmentése és nyugállományba helyezése 1941-ben. In: *A források bűvöletében. Ünnepi tanulmányok Katona Tamás 75. születésnapjára.* Szerk.: HERMANN RÓBERT – ZAKAR PÉTER. Szeged, 459–468.

[4] Az emigrációban több kezdeményezés volt az egység megteremtésére, amely Borbándi Gyula szerint keresztülvihetetlen volt, és minél többen akarták, annál megosztottabbá vált a magyarság. Borbándi Gyula: *A magyar emigráció életrajza.* Bern, 1985, 190–191.

[5] A Magyarország felszabadulásának várása az emigrációban, Borbándi szerint, 1949–1950-es évek jellemzője volt, de úgy látszik, hogy tovább is élt. BORBÁNDI: i. m. 113.

[6] HU-PL-OMKM-MNB 2.1.3. Hlatky Endre korábban Barankovics István igen hasonló kérdőpontjaira készített egy tizenegyoldalas jelentést, amelyben részletesebb válaszokat adott. Lásd: Hlatky Endre Barankovics Istvánnak, Róma, 1953. március 16. OMKM–MNB 2.1.183.

[7] HU-PL-OMKM-MNB 2.1.4.

[8] HU-PL-OMKM-MNB 2.6.1.

[9] Egy ilyen átfogó, több országra kiterjedő anyagot Borbándi minden bizonnyal megemlíttet volna művében. BORBÁNDI: i. m.

[10] Az emigráción belüli ellentétekhez lásd BORBÁNDI: i. m. 179–193.

[11] A burjánzó, sokszor egymással is szemben álló, kérész életű emigrációs sajtótermékek leírása BORBÁNDI: i. m. 133–144.

[12] A Magyarországon élő kommunisták.

[13] Hlatky Endre tervezetének első két, áthúzott oldalán hosszasan kifejti ennek indokait. Apor egy mondatban foglalta ezt össze, mert úgy látszik nem akarta döntését részletesen indokolni. A kérdőpontokra vonatkozó negatív véleményét mutatja az a tény is, hogy válaszában nem hivatkozik rájuk. A főbb kérdőpontok, amelyekre egyáltalán nem válaszolt az alábbiak: „IV. Magyar katonai szervezetek; VIII. Burgenland, a Felvidék, Kárpátalja, Erdély a Bánát és Bácska, valamint a jövőbeni magyar–horvát viszony kérdése állampolitikai alapon; IX. Dunakonföderáció.”

[14] Az első kérdőpont: „I. Általános jellemzés, szakszerűen, nem politikai alapon. Kis történelmi összefoglalás: 1944, 1945, 1947 és azóta. Társadalmi és gazdasági helyzet jellemző vonásai.”

[15] Két nagyváros, Róma és Milánó magyarjainak névsora ismert. Egy 1943-as névsoron, amely a Rómban élő magyarokról készült, 305 név szerepel. HU-PL-OMKM-MNB 5.3.26. Ezek

között 73 a férfi egyházi személy, de ténylegesen ennyien nem éltek ott. Nagy valószínűséggel a világi személyek listája pontosabb. NÉMETH LÁSZLÓ IMRE: Magyar egyházi személyek Rómában 1943-ban. *Magyar Sion*, 2023, 2. sz. 201–202. 234. Feltehetően az ötvenes évek elején készült milánói magyarok névjegyzékén 140 név van felsorolva, akik közül 17 nem milánói. HU-PL-OMKM 78/17. NÉMETH LÁSZLÓ IMRE: A milánói magyar katolikus közösség története (1924–1974). Vázlatos áttekintés. In: uő.: *Magyarokról Itáliában 1924–2024*. Budapest, 2020, 195.

[16] Az 1944-ben alakult Szabad Magyarok Szövetségében hét olyan tagjuk volt, akiknek a férjük olasz volt. NÉMETH LÁSZLÓ IMRE: Szabad magyarok Rómában 1944–1946. Küry Béla és a Szabad Magyarok Szövetsége. In: NÉMETH: *Magyarokról Itáliában...* 127.

[17] United Nations Relief and Rehabilitation Administration – Egyesült Nemzetek Menekült Szervezete amerikai segélyszerv, BORBÁNDI: i. m. 24.

[18] International Refugee Organization – Nemzetközi Menekültügyi Szervezet. 1947-ben vette át az UNRRA munkáját. BORBÁNDI: i. m. 23–24.

[19] Az említett két szervezet egymást követte, az UNRRA feladatát az IRO vette át. A kivándorláshoz BORBÁNDI: i. m. 64–77. Az Olaszországon keresztül történő kivándorlás lehetőségéről nem tesz említést. Ehhez lásd: MATTEO SANFILIPPO: Per una storia dei profughi stranieri e dei campi di accoglienza e di reclusione nell'Italia del secondo dopoguerra. *Studi Emigrazione/Migration Studies*, 2006. 164. sz. 835–856.

[20] Az IRO 1952. március 31-én fejezte be működését Olaszországban. SANFILIPPO: i. m. 849. A kivándorlásról a római magyar lelkész kéthetente megjelenő értesítője, a Római Magyar Kurír folyamatosan adott tájékoztatást. pl. A Nemzetközi Menekültügyi Szervezet felszámolására vonatkozó határozat. *Római Magyar Kurír*, 1949. július 15.

[21] BORBÁNDI: i. m. 72.

[22] Négy kisebb tábor volt Campaniában. Lásd: SANFILIPPO: i. m. 852.

[23] Az MNB római irodája élénk levelezést folytatott a trieszti táborral lásd. HU-PL-OMKM-MNB 2.5.735–755.; 2.7.418–446.

[24] A táborban kitört botrányról Ternay Kálmán Apor Gábornak, Trieste, 1953. július 13. HU-PL-OMKM-MNB 2.5.750. A magyar menekültek száma itt 1952. november 12-én 303 volt. *Jelentés a trieszti menekültügyi helyzetről 1946 november végétől*, Ternay Kálmán, Trieszt, 1952. december 7. HU-PL-OMKM-MNB 2.5.746.

[25] Mindszenty bíboros sorsa a római magyar lelkészség figyelmének a középpontjában állt, és igyekeztek mindent megtenni azért, hogy hiteles tájékoztatást adjanak a történetekről, a bíboros személyéről. NÉMETH: *Magyarokról Itáliában...* 21. Az MNB római irodájának sajtószemléje folyamatosan tájékoztatott a Mindszentyről megjelent hírekről pl. 1952. március 30-án az *Il Tempo* beszámolt arról, hogy Mindszenty bíboros börtönben tölti 60. születésnapját. Hlatky Endre Bakách–Bessenyei Györgynek, Róma, 1952. március 31. HU-PL-OMKM-MNB 6.3.31. Az *Il Giornale d'Italia* 1952. szeptember 15-i számában beszámolt arról, hogy Mindszentyt átvitték Budapesten egy villába és jó állapotban van. Hlatky Endre Bakách–Bessenyei Györgynek,

Róma, 1952. december 3. HU-PL-OMKM-MNB 6.3.49.

[26] Alighiero Tondi (Róma, 1908. május 27. – Reggio Emilia, 1984. szeptember 25.) a Pápai Gergely Egyetemen tanított, majd 1952-ban kilépett a rendből és lett tagja az Olasz Kommunista Pártnak (PCI). A szovjeteknek folytatott kémtevékenységet a Vatikánban. https://it.wikipedia.org/wiki/Alighiero_Tondi ^[3] (utolsó letöltés: 2023. december 23.); MATTEO MANFREDINI: *Il gesuita comunista. Vita estrema di Alighiero Tondi, spia in Vaticano*. Soveria Mannelli, 2020.

[27] Az *Il Quotidiano* 1953. május 1-én beszámolt arról, hogy Tondit egy népgyűlésen kifütyülték. Hlatky Endre Bakách–Bessenyei Györgynek, Róma, 1953. május 2. HU-PL-OMKM-MNB 6.3.59.; Az *Il Giornale d'Italia* 1953. november 19-i számában az I frati volanti del Cardinale c. cikkben Mindszenty ellenes vádaskodásról is szó esik. Hlatky Endre Bakách–Bessenyei Györgynek, Róma, 1953. november 30. HU-PL-OMKM-MNB 6.3.74.

[28] XII. Piusz pápa 1951-ben a csehszlovákiai egyháznak írt apostoli levelében a kassai vértanúkról csupán ennyi olvasható: „i martiri di Cassovia, solennemente beatificati dal Nostro Predecessore, il beato Pio X, quali fortissimi atleti di Cristo.” https://www.vatican.va/content/pius-xii/it/apost_letters/documents/hf_p-xii_apl_19511028_impensiore-caritate.html ^[4] (utolsó letöltés: 2023. december 23.).

[29] Az MNB római irodája általában havonta kétszer küldött sajtószemlét a szervezet New York-i központjába, amelyet Hlatky Endre állított össze, részletesen felsorolva a magyarországi helyzetet ismertető cikkeket. Az MNB római irodájának levéltárában 1951. január és 1953. december közötti sajtószemlék HU-PL-OMKM-MNB 6.3.1–75.

[30] Utalás XII. Pius pápának 1952-ben a romániai egyháznak írt apostoli levelére https://www.vatican.va/content/pius-xii/it/apost_letters/documents/hf_p-xii_apl_19520327_veritatem-facientes.html ^[5] (utolsó letöltés: 2023. december 23.).

[31] SZABÓ FERENC S.J.: A Vatikáni Rádió történetéhez: 50 éves a rádió magyar tagozata. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 1999, 1–2. sz. 101–108.

[32] 1951 szeptemberében vette át a vezetést Orbán Miklós jezsuita. SZABÓ: i. m. 102–105.; 1972-ben helyezték át a kanadai Hamiltonba. BIKFALVY GÉZA: *Magyar jezsuiták történeti névtára 1853-2003*. Budapest, 2007, 170.

[33] A Pápai Segély Akció - Pontificia Commissione di Assistenza magyar tagozatának története ismereteink szerint még nincs részletesen feldolgozva. Történetéhez lásd *megalakulása* – NÉMETH: *Magyarokról Itáliában...* 14–15.; *működésére vonatkozó iratok* – uo. 157., *munkatársai* – NÉMETH: *A Magyar Nemzeti...* 55–56, *menekültszálló terve* – MOLNÁR ANTAL: Kísérlet egy menekültszálló alapítására a Santo Stefano Rotondo egykori pálos kolostorában (1946). In: *Ecclesia et Historiae servus infatigabilis, Tanulmányok Somnorjai Ádám 70., születésnapjára*, Szerk. ZOMBORI ISTVÁN. Budapest, 2022, 399–411.

[34] XII. Pius pápa 1952. augusztus 1-jei dátummal adta ki, amelynek tényleges neve Exsul Familia. A konstitutio latin szövege http://w2.vatican.va/content/pius-xii/la/apost_constitutions/documents/hf_p-xii_apc_19520801_exsul-familia.html ^[6] (utolsó letöltés: 2024. február 22.). Történetéhez lásd: Chiesa e migranti: 60 anni fa la costituzione apostolica Exsul Familia di Pio XII. *Migrantes Online*, 2012. augusztus 1.

<https://www.migrantesonline.it/2012/08/01/chiesa-e-migranti-60-anni-fa-la-costituzione-apostolica-exsul-familia-di-pio-xii/> ^[7] (utolsó letöltés: 2024. február 22.); SIMONE M. VARISCO: *Impronte e scie, 50 anni Migrantes e migranti. Istituzionale*, Todi, 2018, 60–62.

[35] A magyarok apostoli vizitátora 1950-1952 között Zágón József volt. Németh László Imre: Száz tíz éve született Zágón József apostoli vizitátor. In: Németh: *Magyarokról Itáliában...* 315–335.

[36] Zágón olaszországi nemzeti delegátusként látta el a feladatot, 1956. július 10-én választották be az illetékes Consistoriális Congregatio legfőbb tanácsába. NÉMETH LÁSZLÓ IMRE: Az Exsul Familia és Zágón József (1952–1962). *Magyar Sion*, 2021, 2. sz. 251.

[37] Bíborosi kinevezéséről és címtemplom átvételéről lásd. NÉMETH LÁSZLÓ IMRE: *Mindszenty megvalósult álma*. Budapest, 2009, 37–50.

[38] A magyar emlékekhez lásd: NÉMETH LÁSZLÓ IMRE: *A magyarok római temploma, a Santo Stefano Rotondo ábrázolásai*. Budapest, 2022, 165–179.

[39] A templomot a 2. világháború után a Collegium Germanicum et Hungaricum építési raktárnak használta. Bíborosi címtemplonként való átvételére, amely 1946. március 3-án volt, rendbe hozták. A templom állapotáról lásd: FRANZ, MORITZ: Santo Stefano Rotondo. *Korrespondenzblatt für die Alumnen des Collegium Germanicum et Hungaricum*. December 1952, 124–134. A római magyar közösség 1948–1949 között több alkalommal tartott ott szentmisét. A rendszeres havi magyar szentmiséket 1949. áprilisától azonban máshol tartották. NÉMETH: *Magyarokról Itáliában...* 21–22.

[40] Apor a német kollégium nevét olaszosan írta: Germanico.

[41] A helyreállítás költségeit 12 millióra becsülték. MORITZ: *Santo Stefano...* 134.

[42] Történetére lásd: Csorba László: A Pápai Magyar Egyházi Intézet Rómában 1945-től napjainkig. In: *Száz év a magyar-olasz kapcsolatok szolgálatában. Magyar tudományos kulturális és egyházi intézetek Rómában (1895–1995)*. Szerk. Csorba László. Budapest, 1998, 75–94.; TÓTH TAMÁS: *A Pápai Magyar Intézet Róma*. Róma-Budapest, 2017.

[43] Csorba László: A Római Magyar Akadémia története 1945– után, In: *Száz év a magyar-olasz kapcsolatok szolgálatában...* 45–68.

[44] Mester István jelentése a Papi Intézetről, Róma, 1952. július. HU-PL-OMKM-MNB 2.5.579.

[45] A római magyar lelkész 1951-től Tóth Gyula győri egyházmegyes pap volt, aki a Pápai Magyar Intézetben lakott. Lelkipásztori működése NÉMETH LÁSZLÓ IMRE: A római magyarok lelkipásztori ellátásának története 1945-2011. In: NÉMETH: *Magyarokról Itáliában...* 8–37.

[46] A táborokban élő magyarok helyzetéről lásd Kada Lajos menekültlelkész, az MNB menekültügyi előadójának 1952. őszén írt jelentését: *Vázlatos kép az olaszországi magyar*

[47] Szőnyi Zsuzsa, aki férjével 1949. július 25-én érkezett Rómába, ezzel kapcsolatos tapasztalatait így írja le: „az olaszok nagy része munkanélküli, mégsem halnak éhen – talán akkor mi sem fogunk.” SZŐNYI ZSUZSA: *Római Terasz, Emigráción innen és túl*. Budapest, 2006, 29., 38.

[48] Magyar lektorokról van szó, akiknek állását a magyar kommunista kormány 1948 novemberében december 1-i hatállyal megszüntette. Disszidensként maradtak a helyükön, mert az oktatási intézmények továbbra is alkalmazták őket. A helyzetükről Pálinkás László firenzei magyar lektor készített feljegyzést Apor Gábornak., Firenze, 1951. március 4. HU-PL-OMKM-MNB 2.5.592. A témához lásd CSORBA LÁSZLÓ: *A római magyar követ jelenti.... A magyar-olasz kapcsolatok története 1945–1956*. Kézirat. Budapest, 2010, 75. http://real-d.mtak.hu/538/4/dc_252_11_doktori_mu.pdf ^[8] (utolsó letöltés: 2023. december 1.).

[49] Válasz a X. pontra: "X. Az emigrációs sajtó jellemzése. Megszűnt, jelenleg is működő sajtótermékek, esetleges újabb lapalapítási tervek. Irányzatok, egységes irányítás nemzeti szempontból. A sajtótermékek címe, megjelenési helye, jellege, jelentősége, gazdasági alapjai. Szerkesztők és mögötte állók nevei, címe. Példányszám stb."

[50] Az Actio Catholica in Exteris – Külföldi Katolikus Akció 1948. november 12-én alakult meg Rómában, elnöke Apor Gábor báró lett. A lapot Mihalovics Zsigmond alapította, az első szám Vajda Ferenc római magyar lelkész közreműködésével jelent meg 1949. június 1-jén. NÉMETH: *Magyarokról Itáliában...* 20–22. Az első évben két szám jelent meg, azután évente négy. A felelős kiadó 1953 év végéig Ambró Ferenc, korábbi madridi követ volt. 1949–1951 között Juhász Vilmos, az Actio Catholica kulturális szakosztályának elnöke szerkesztette, aki 1951-ben kivándorolt az Egyesült Államokba, ezután pedig Békés Gellért bencés. NÉMETH: *Magyarokról Itáliában...* 301., 31j.

[51] A terjesztésével kapcsolatban ismeretes, hogy Szölgvényi József, németországi vezető lelkész, az Actio Catholica római irodájából elvitt ötszáz példányt azzal a szándékkal, hogy Ausztriában terjeszteni fogja és az árát megküldi, ami azonban elmaradt. Kállay Miklós Horthy Miklósnak, Róma, 1950. szeptember 11. A levelet közli *A Horthy család hagyatéka 1914–1994*. Szerk. és sajtó alá rendezte BERN ANDREA. Budapest, 2023, 337. Szölgvényi anyagiakkal kapcsolatos visszaéléseiről lásd. NÉMETH: *Magyarokról Itáliában...* 334.

[52] A fordítást Békés Gellért bencés és Dallos Patrik oratorianus készítette, a nyomtatást Zágon József intézte. NÉMETH: *Magyarokról Itáliában...* 324.

[53] A kiadó 1951 közepén alakult, utolsó könyve 1976-ben jelent meg. NÉMETH: *Magyarokról Itáliában...* 22–28.

[54] Zágon József apostoli vizitátor alapította. Első száma 1950 adventjére jelent meg Innsbruckban. Két teljes évfolyama 1951–1952-ben keletkezett. 1953 elején szűnt meg. NÉMETH: *Magyarokról Itáliában...* 332–333.

[55] Reklámja megtalálható a *Corvina Serie III*. Anno I. (Anno XXV) Volume II. luglio–dicembre 1952 végére betoldott kék színű oldalakon: „Bollettino Danubiano Servizio speciale d'informazione, Notizie e commenti sugli avvenimenti del Bacin”. A *Bollettino Danubiano*

Simonffy Ferenc alapította, aki az MNB római irodájában sajtóelőadó is volt. Hlatky Endre Barankovics Istvánnak, Róma, 1953. március 16. HU-PL-OMKM-MNB 2.1.183. Lásd NÉMETH: *A Magyar Nemzeti...* 55.

[56] Történetéhez lásd: NÉMETH LÁSZLÓ IMRE: A Corvin Mátyás Társaság és a „Corvina” története 1951–1955. Pálinkás László emlékére, halálának ötvenedik évfordulója alkalmából. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 2024. 3–4. sz. Megjelenés előtt.

[57] A milánói magyar közösség 1924–1974 közötti történetét lásd NÉMETH: *Magyarokról Itáliában...* 191–206.

[58] Velencében Mindszenty bíboros letartóztatásának második évfordulója alkalmából, feltehetően 1950. december 26-án, Tóth Miklós magyar lelkész mondott szentmisét, *Élet*, 1951, 1. sz. június 14., a velencei magyar közösség Pádúai Szent Antal napján, 1951. június 13-án pedig Szent Antal sírjánál imádkoztak. *Élet*, 1951, 13. sz. július 13. Tóth Miklós (1921–2013) 1945-től Rómában a Collegium Germanicum et Hungaricum növendékeként volt. Tanulmányait 1949-ben fejezte be, közben 1948. október 10-én szentelték pappá az esztergomi főegyházmegye címére. 1950–1951 között Velence tartományban volt káplán, miután Velencében nőtt fel, onnan Franciaországba került, ahol Lourdes-ben volt káplán. GRUBER LÁSZLÓ: Őrváltás Peruban: dél-amerikai útbeszámoló in memoriam F.M. Tóth Miklós OSJ, In: ... *et Hungaricum*, 2013, 2. sz. 24–31.

[59] Válasz a II. kérdőpontra: „II. A Nemzeti Bizottmány. Keletkezése, alapjai, fejlődése, törekvései, politikai összetétele, összeköttetései, jövőbeni tervei. Személyi összetétele, politikai irányzata, kik a tagjai és kik nem? Belső és külső szervezete és szervei, utóbbiak személyi összetétele, hivatása, társadalmi és gazdasági működése stb.”

[60] NÉMETH: *A Magyar Nemzeti...* 51–62.

[61] Az 1945-ös emigráció alapkérdése volt az államforma meghatározása. BORBÁNDI: i. m. 32–42. Válasz az VI. kérdőpontra: „VI. Jövőbeni államformánk, szakszerű, nagy szempontból való megvilágításban. Egyes irányzatok pro- és kontrái, Otto-kérdés, Horthy-megoldás, hungarista elképzelés, Köztársaság (Nagy F. és társai). Az egyes nézetek hívei számszerűen és minőségileg, vezetők nevei, képességei, befolyásai stb.”

[62] Utalás arra, hogy az emigráns politikusok közelinek képelték Magyarország felszabadulását és hazatérésüket. BORBÁNDI: i. m. 113.

[63] Válasz a VI. kérdőpontra: „VII. Nemzetiségeink az emigrációban. Számuk, elosztódásuk, politikai csoportosulásuk, államhűségük. Svábok (katolikus és evangélikus), V.D. tótok stb. Német befolyás a svábokra.

[64] Associazione degli Intellettuali Rifugiati in Italia szabályzatának 4. cikkében ez olvasható: „L’AIRI conforma la propria attività ai principi cattolici.” Statuto HU-PL-OMKM-MNB 2.1.1.

[65] A szervezet kiáltványa megtalálható az MNB római irodájának levéltárában. A dokumentum hátoldalára kézzel írt feljegyzés szerint felolvasásai rendszeresen megjelent Kállay Kristóf.

Az albán elnök neve Telkay, az ukrán titkár neve Federčuk. HU-PL-OMKM-MNB 2.3.294.

[66] Hlatky Endre szerint a bolt propaganda célból jött létre és a kémkedés fedőszerve. Hlatky Endre Barankovics Istvánnak, Róma, 1953. március 16. HU-PL-OMKM-MNB 2.1.83 (26. pont).

[67] Az Olasz Kommunista Párt (PCI) történelmi székhelye Rómában 1946-tól 1991-ig a Via delle Botteghe Oscure 4. szám alatt volt. https://it.wikipedia.org/wiki/Sede_del_Partito_Comunista_Italiano ^[9] (utolsó letöltés: 2024. február 22.)

[68] Az 1953-ban kettészakadt *Hungaria* két változatára utal, az egyik csoport továbbra is kiadta a *Hungariát*, a másik csoport pedig az *Új Hungariát*. A *Hungaria* 1948 januárjában indult, a legolvasottabb és a legtartósabb lapnak bizonyult. BORBÁNDI: i. m. 59.; 140–141.

[69] Az egyik legrégebbi emigráns lapról van szó, amelyet az 1926-tól az Egyesült Államokban élő Göndör Ferenc (Bihardiószeg, 1885. december 7. – New York 1954. június 1.) újságíró, alapító szerkesztő adott ki. Hetenként nagypéldányszámban jelent meg 1966-os megszűntéséig. NAGY CSABA: *A magyar emigráns irodalom lexikona*. Budapest 2000, 331.; BORBÁNDI: i. m. 138–140.

[70] A magyar adásokat 1939-ben indultak, a háború után kezdetben Tóth László és Sinkó József szerkesztették. Borbándi Gyula: Olasz Rádió. In: Magyar Katolikus Lexikon. IX. kötet. Budapest 2004, 993. Hlatky Endre 1953-ban csak Sinkóról tett említést Hlatky Endre Barankovics Istvánnak, Róma, 1953. március 16. HU-PL-OMKM-MNB 2.1.83. Szőnyi Zsuzsa életrajzi írásában beszámolt arról, hogy 1950-től tizenöt évig dolgozott a RAI idegen nyelvű rádió magyar adásában. SZŐNYI: i. m. 37–38.

[71] A vatikáni rádió 1948-ben hetente háromszor sugározott magyar adást, majd 1950 tavasztától hetente hétszer este 21.45-kor és szerdán 15.15-kor. SZABÓ: i. m. 102.

[72] Az olasz rádió magyar adásának reklámját közli *Corvina Serie III. Anno I. (Anno XXV) Volume II. luglio-dicembre 1952* szám végére betoldott kék színű oldalakon magyarul és olaszul: „Radio Roma magyar nyelvű adásai mindennap 14.50-től 15.10-ig (középeurópai idő) a 41.15 és a 49.92 méteres hullámsávon és 23-tól 23.20-ig a 31.35 és a 49.92 méteres rövid hullámsávon.”

[73] Végh Sándor (Kolozsvár ^[10] 1912 ^[11], május 17. ^[12] – Salzburg ^[13], 1997 ^[14], január 7. ^[15]) világhírű magyar származású hegedűművész ^[16], karmester ^[17], 1940-ben alapította második vonósnégyesét. 1946-tól élt Nyugat Európában. A franciaországi Combloux-ban telepedett le, majd 1953-ban kapott francia állampolgárságot. LÖWENBERG DÁNIEL: *Végh Sándor*. Budapest, 2012. különösen 107–116. A Végh Sándor Nyugat Európában c. fejezet nem tesz említést arról, hogy Olaszországban koncertet tartott volna. Olaszországi szerepléseiről említést tesz a felsége ALICE VÉGH: *Mein Leben mit Sándor Végh von A bis Z*, Salzburg, 2001, 16-17., 33., 39., 72.

[74] *Sport szemle, a külföldi magyar sportolók lapja – Rassegna sportiva periodico degli sportivi ungheresi all'estero*. Havilapként indult 1953. áprilisában, Marton Károly szerkesztette. Borbándi nem tesz róla említést, feltehetően azért, mert elég hamar megszűnhetett.

[75] Dóra Sándor (Budapest, 1905. február 24. – Gödöllő, 1986. június 8.) sportlövő. 1949-től 1964-ig élt San Remóban, 1964-től 1986-ig Madridban. 1986-ban visszatért Magyarországra.

Gödöllőn telepedett le. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-élettrajzi-lexikon-7428D/d-750BB/dora-sandor-7528A/> ^[18] (utolsó letöltés: 2023. december 23.). Fényképét közli *Sport Szemle*, 1953. 2. sz. május 31. 2.

[76] Sárosi György (Budapest ^[19], 1912 ^[11]. szeptember 16. ^[20] – Genova ^[21], 1993 ^[22]. június 20. ^[23]) magyar válogatott ^[24] labdarúgó 1948-ben edzőként szerződött Olaszországba. Négy évig a Bari csapatát edzette, 1951 őszén a Juventus csapatához került, egy év után pedig Genovába, majd három évig a Roma csapatát edzette, onnan pedig a Bolognához szerződött. VÁNDOR KÁLMÁN: *Üllői úti kapufák. Sárosi György DR., az egykori legendás "Gyurka...!", futballtörténeti visszaemlékezései.* Budapest, 1988, 123–130.; https://hu.wikipedia.org/wiki/S%C3%A1rosi_Gy%C3%B6rgy ^[25] (utolsó letöltés: 2023. december 23.).

[77] Rómában élő magyar orvosokról Hlatky Endre 1951-ben adott tájékoztatást a Magyar Népegészségügyi Szövetség elnökének, a fogorvosok kívül kilenc orvost és két orvostanhallgatót tartottak számon. Hlatky Endre Bakos Károly Józsefnek, Róma, 1951. március 21. HU-PL-OMKM-MNB 2.1.55.

[78] Krajcsovics Rudolf 1928-tól élt Olaszországban, 1936-ban telepedett le Rómában. NÉMETH: *Magyarokról Itáliában...* 123., 54j.

[79] Óváry Zoltán (Kolozsvár ^[10], 1907 ^[26]. április 13. ^[27] – New York ^[28], 2005 ^[29]. június 12. ^[30]) orvos. Tanulmányait 1924–1935 között végezte a párizsi egyetemen. A második világháború után Rómában talált menedéket, ahonnan az ötvenes évek második felében kivándorolt az Egyesült Államokba. Életrajzi írása ÓVÁRY ZOLTÁN: *Emlékeimből. Kilencven év a föld körül.* Kolozsvár, 2004, 54–73. (párizsi évek), 83–99. (római évek). UDVARDY FRIGYES: *A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája 1990–2017.* <http://udvardy.adatbank.transindex.ro/index.php?action=nevmutato&nevmutato=%C3%93v%C3%A1ry%20Zolt%C3%A1n> ^[31] (utolsó letöltés: 2023. december 24.). 1954 januárjában készült névsor alapján tagja volt a Corvin Mátyás Társaságnak. HU-PL-OMKM-MNB 2.6.198.

[80] Mind a mai napig van olyan üzlet Rómában, amelyen a kiírás magyarosan olvasható: Fodrasz, ékezet nélkül, „sz” betűvel. <https://www.fresha.com/a/tiffany-hair-studio-roma-circonvallazione-gianicolense-bvr8tzj0> ^[32] (utolsó letöltés: 2024. február 22.).

[81]A Trevi-kút közelében lévő étterem tulajdonosa Pártos András volt.

[82] Az 1920 szeptemberében bevezetett (de facto a zsidóság elleni intézkedés) numerus clausus tényleges alkalmazása 1945-ig folyamatos volt. Kovács M. MÁRIA: A numerus clausus Magyarországon 1919–1945, In: *Jogfosztás – 90 éve, Tanulmányok a numerus claususról.* Szerk. MOLNÁR JUDIT. Budapest, 2011, 29–59.

[83] A zsidó származású magyar emigránsok viselkedésére utal. A zsidókkal szembeni előítéletekről lásd: UNGVÁRI TAMÁS: *Csalódások kora. A „zsidókérdés” magyarországi története.* Budapest, 2010, 217–224.

[84] 1947-ben római magyar lelkészként érkezett Rómába, 1952. július 1-től állt a Kongregáció alkalmazásában. NÉMETH LÁSZLÓ IMRE: *Magyar Egyházi hírek 1975–1984, Ahogy Mester István látta.* Budapest, 2024, 11–18.

[85] 1948-ban emigrált. Tanulmányai befejezése után Zágon József apostoli vízitátor titkára, majd 1953-tól a Hittani Kongregáció Levéltárosa. Hlatky Endre levele Tarnóczy Ádámnak Róma, 1953. június 8. HU-PL-OMKM-MNB 2.3.336.; NÉMETH LÁSZLÓ IMRE: *A római Szent István Alapítvány 50 éve Róma, 2015*. Budapest, 2015, 34–35.

[86] 1927-től volt a Szent Péter–bazilika magyar gyóntatója, P. MONAY FERENC: *A római magyar gyóntatok*, Róma, 1956, 199–200.

[87] 1940-ben küldte Serédy Jusztinián bíboros, hercegprímás, érsek Rómába. „*I was Francis Moly*”. *Magyary Gyula emlékezései egy titkos politikai–diplomáciai békemisszióra* (Magyar történelmi emlékek. Elbeszélő források). Szerk.: FEJÉRDY ANDRÁS. Budapest, 2019., különösen Időrendi áttekintés 229–236.

[88] A római magyar egyházi jelenlétről 1962-ből van bővebb információ, amikor a létszám 50 fő körüli volt, ami az 1956-os forradalom után megnőtt. NÉMETH LÁSZLÓ IMRE: Zsinati atyák a Pápai Magyar Intézetben, Zágon József köszöntője 1962-ben, In: „... a jövődönnek urai vagyunk.” *Tanulmányok Csorba László tiszteletére*. Szerk. Kárpáti Attila István et alri. Budapest, 2022, 251–258.

[89] 1947-ben emigrált Ausztriába, majd 1950-től Olaszországban telepedett le. BEKE MARGIT: *Az Esztergomi (Esztergon-Budapesti) Főegyházmegye papsága 1892–2006*, Budapest, 2008, 750. Ténylegesen 1949-ben már Olaszországban működött, májusában Bagnoliban látogatta a magyar menekülteket. In: *Római Magyar Kurír*, 1949. május 1. 6.

[90] 1947. szeptember 30-án választották a rend generálisává. STEPHANUS ALBERT: Curriculum vitae P. Tomek in Hungaria peractae 1897–1947. *Ephemerides Calasactianae*, 1986, 479–500.; Kálmán Peregrin OFM: *Mindszenty, Tomek, Barankovics, Arcvonások és fordulópontok a keleti politika világában*. Budapest, 2020.

[91] Tagja volt a Darányi Ignác Agrártudományi Társaságnak. *Magyarország tiszti cím- és névtára*. 1943, 714. https://adt.arcanum.com/hu/view/TisztiCimtar_1943/?query=dr+gortvay+istv%C3%A1n&pg=708&layout=s [33] (utolsó letöltés: 2024. február 22. 28.). Neve szerepel a római magyar állampolgárok 1943-ban készült névsorán. HU-PL-OMKM-MNB 5.3.26.

[92] Lakatos Sarolta nyomán, Nagykállói Kállay Kristóf, In: *Életsorsok, Magyar máltai lovagok száműzetésben*, Szerk. OKOLICSÁNYI LAJOS – RÉVAY PÉTER. Budapest, 2017, 73–92. Életrajzi adataihoz kiegészítés, hogy 1950–1958 között a Magyar Nemzeti Bizottmány római irodájában Apor Gábor titkára. NÉMETH: *A Magyar Nemzeti...* 55. 1952–1955 között tagja a Corvin Mátyás Társaság választmányának. Kállay Kristóf Pálincás Lászlónak, Róma, 1952. március 24. HU-PL-OMKM-MNB 2.3.378., 1965–1974 között a római magyar egyházközség világi elnöke és 1969–1981, majd 1987–1996 között a római Szent István Alapítvány igazgatónácsának tagja. NÉMETH: *A római...* 38–40.

Címkék:

Olaszország [34]

Magyar Nemzeti Bizottmány [35]

Apor Gábor [36]

emigráció [37]

1950-es évek [38]

Kiadás: 24. évfolyam (2024) 1. szám

Forrás webcím:<https://www.archivnet.hu/pillanatfelvetel-1953-ban-az-olaszorszagban-elo-magyarokrol-apor-gabor-baro-feljegyzese>

Hivatkozások

[1] <https://www.archivnet.hu/pillanatfelvetel-1953-ban-az-olaszorszagban-elo-magyarokrol-apor-gabor-baro-feljegyzese>
[2] [https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/santo stefano rotondo al celio 1.jpg](https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/santo_stefano_rotondo_al_celio_1.jpg) [3]
[https://it.wikipedia.org/wiki/Alighiero Tondi](https://it.wikipedia.org/wiki/Alighiero_Tondi) [4] https://www.vatican.va/content/pius-xii/it/apost_letters/documents/hf_p-xii_apl_19511028_impensiore-caritate.html [5] https://www.vatican.va/content/pius-xii/it/apost_letters/documents/hf_p-xii_apl_19520327_veritatem-facientes.html [6] http://w2.vatican.va/content/pius-xii/la/apost_constitutions/documents/hf_p-xii_apc_19520801_exsul-familia.html [7]
<https://www.migrantesonline.it/2012/08/01/chiesa-e-migranti-60-anni-fa-la-costituzione-apostolica-exsul-familia-di-pio-xii/> [8] http://real-d.mtak.hu/538/4/dc_252_11_doktori_mu.pdf [9]
[https://it.wikipedia.org/wiki/Sede del Partito Comunista Italiano](https://it.wikipedia.org/wiki/Sede_del_Partito_Comunista_Italiano) [10] <https://hu.wikipedia.org/wiki/Kolozsv%C3%A1r>
[11] <https://hu.wikipedia.org/wiki/1912> [12] https://hu.wikipedia.org/wiki/M%C3%A1jus_17. [13]
<https://hu.wikipedia.org/wiki/Salzburg> [14] <https://hu.wikipedia.org/wiki/1997> [15]
https://hu.wikipedia.org/wiki/Janu%C3%A1r_7. [16]
[https://hu.wikipedia.org/wiki/Magyar heged%C5%B1m%C5%B1v%C3%A9szek list%C3%A1ja](https://hu.wikipedia.org/wiki/Magyar_heged%C5%B1m%C5%B1v%C3%A9szek_list%C3%A1ja) [17]
<https://hu.wikipedia.org/wiki/Karmester> [18] <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/d-750BB/dora-sandor-7528A/> [19] <https://hu.wikipedia.org/wiki/Budapest> [20]
https://hu.wikipedia.org/wiki/Szeptember_16. [21] <https://hu.wikipedia.org/wiki/Genova> [22]
<https://hu.wikipedia.org/wiki/1993> [23] https://hu.wikipedia.org/wiki/J%C3%BAnius_20. [24]
[https://hu.wikipedia.org/wiki/Magyar labdar%C3%BAg%C3%B3-v%C3%A1logatott](https://hu.wikipedia.org/wiki/Magyar_labdar%C3%BAg%C3%B3-v%C3%A1logatott) [25]
[https://hu.wikipedia.org/wiki/S%C3%A1rosi Gy%C3%B6rgy](https://hu.wikipedia.org/wiki/S%C3%A1rosi_Gy%C3%B6rgy) [26] <https://hu.wikipedia.org/wiki/1907> [27]
https://hu.wikipedia.org/wiki/%C3%81prilis_13. [28] https://hu.wikipedia.org/wiki/New_York [29]
<https://hu.wikipedia.org/wiki/2005> [30] https://hu.wikipedia.org/wiki/J%C3%BAnius_12. [31]
<http://udvardy.adatbank.transindex.ro/index.php?action=nevmutato&nevmutato=%C3%93v%C3%A1ry%20Zolt%C3%A1n> [32] <https://www.fresha.com/a/tiffany-hair-studio-roma-circonvallazione-gianicolense-bvr8tzj0> [33] https://adt.arcanum.com/hu/view/Tiszt%C3%ADm%C3%A1r_1943/?query=dr+gortvay+istv%C3%A1n&pg=708&layout=s [34] <https://www.archivnet.hu/cimkek/olaszorszag> [35]
<https://www.archivnet.hu/cimkek/magyar-nemzeti-bizottmany> [36] <https://www.archivnet.hu/cimkek/apor-gabor> [37]
<https://www.archivnet.hu/cimkek/emigracio> [38] <https://www.archivnet.hu/cimkek/1950-es-evek>